

(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद.)

७६० सर्वोच्च न्यायालय अहवाल (१९६१)

आयकर आयुक्त , बिहार आणि ओरिसा

वि.

महाराजा प्रतापसिंग बहादूर, गिधौर

(न्या. जे. एल. कपूर, न्या. हिदायतुल्लाह आणि न्या. जे. सी. शाह)

प्राप्तिकर - सुटलेले उत्पन्न - आयुक्तांच्या मंजूरीशिवाय आयकर अधिकाऱ्याने जारी केलेली नोटीस - आयुक्तांच्या मान्यतेसाठी अधिनियमातील त्यानंतरची दुरुस्ती - मूळ नोटीसवर आधारित आकारणी - वैधता - सर्वसामान्य वाक्खंड अधिनियम, १८९७ (१८९७ चा १०), कलम ६ -आयकर आणि व्यवसाय नफा कर (सुधारणा) अधिनियम, १९४८ (१९४८ चा ४८), कलम I ८ - भारतीय आयकर अधिनियम, १९२२ (१९२२ चा ११), कलम ३४, १९४८ च्या अधिनियम ४८ द्वारे सुधारित केल्यानुसार.

अपीलकर्त्या ज्याला त्याच्या जमीनदारीतून शेती उत्पन्न होते त्यावर १९४४-४५ ते १९४७-४८ या चार कर आकारणी वर्षांसाठी आयकर आकारण्यात आले होते . पाटणा उच्च न्यायालयाच्या निर्णयानुसार आयकर अधिकाऱ्यांनी त्याच्या आकारणीयोग्य उत्पन्नात, भाड्याच्या थकबाकीवर मिळालेले व्याज समाविष्ट केले नाही, परंतु नंतर कायद्याचा हा दृष्टिकोन प्रिव्ही कौन्सिलने फिरविला. ८ ऑगस्ट १९४८ रोजी आयकर अधिकाऱ्याने

भारतीय आयकर अधिनियम १९२२ च्या कलम ३४ अंतर्गत, सुटलेल्या (आकारणीयोग्य उत्पन्नातून) उत्पन्नावर कर आकारणी करण्यासाठी नोटिसा जारी केल्या. नोटिसा जारी करण्यापूर्वी आयकर अधिकाऱ्याने आयुक्तांसमोर हा विषय त्यांच्या मंजूरीसाठी ठेवला नव्हता कारण कलमानुसार त्याची आवश्यकता नव्हती आणि त्या नोटिसांवर आकारणी पूर्ण झाली होती. यादरम्यान, १९४८ च्या अधिनियम ४८ द्वारे भारतीय आयकर अधिनियमात काही सुधारणा करण्यात आल्या, ज्याला ८ सप्टेंबर १९४८ रोजी गव्हर्नर-जनरल यांची संमती मिळाली. सुधारित अधिनियमाने कलम ३४ च्या जागी एक नवीन कलम घातले, ज्यात इतर बदलांसह एक तरतूद अशी समाविष्ट केली की, "प्राप्तिकर अधिकारी या उपकलम अंतर्गत नोटीस जारी करणार नाही, जोपर्यंत त्याने तसे करण्यामागची कारणे नोंदवली नसतील आणि आयुक्त अशा कारणांवर समाधानी असतील की अशी नोटीस जारी करण्यासाठी ते योग्य प्रकरण आहे", आणि "नवीन कलम ३० मार्च १९४८ रोजी अमलात आले आहे असे मानले जाईल" अशी तरतूद करून पूर्वलक्ष्यही केले. ८ ऑगस्ट १९४८ रोजी आयकर अधिकाऱ्यांनी आयुक्तांच्या मान्यतेशिवाय जारी केलेल्या नोटीसा सुधारित कलम ३४ च्या कारवाईच्या कारणास्तव रद्दबातल ठरविल्या गेल्या का असा प्रश्न होता. आयुक्तांनी असा दावा केला की सर्वसाधारण वाकखंड अधिनियम, १८९७ च्या कलम ६ ने आकारणी आणि नोटीसा वाचवल्या.

असा निर्णय दिला की सर्वसाधारण वाकखंड अधिनियम, १८९७ चे कलम ६ लागू नव्हते कारण १९४८ च्या सुधारित अधिनियमाने त्या कलमाच्या अर्थामध्ये भिन्न हेतू

दर्शविला होता कारण भारतीय आयकर अधिनियमातील सुधारित कलम ३४ असे होते की ते ३० मार्च १९४८ रोजी अमलात आले आहे असे मानले जावे.

लेम वि. मिशेल, (१९१२) ए. सी ४०० उल्लेखित.

पुढे असा निर्णय दिला की ८ ऑगस्ट १९४८ रोजी आयकर अधिकाऱ्याने जारी केलेल्या नोटीसा आणि त्यावर आधारित आकारणी अवैध होते.

वेंकटचलम विरुद्ध बॉम्बे डायिंग अँड एमएफजी कंपनी लिमिटेड., (१९५९) एस. सी. आर. ७०३, लागू.

दिवाणी अपील अधिकारक्षेत्र : १९५७ चे दिवाणी अपील क्र. ६५०

१९५४ च्या संकीर्ण न्यायिक प्रकरण क्र. ६६५ मध्ये पाटणा उच्च न्यायालयाच्या १३ जुलै १९५६ रोजीच्या निकालावरून अपील.

आर. गणपथी अय्यर आणि आर. एच. डेबर, अपीलकर्त्यांसाठी

ए. व्ही. विश्वनाथ सास्त्री आणि आर. सी. प्रसाद, उत्तरवादीसाठी

२९ नोव्हेंबर १९६०. न्यायालयाचा न्यायनिर्णय न्यायमूर्ती हिदायतुल्लाह यांनी पारित केला.

हे आयकर आयुक्तांद्वारे प्रमाणपत्रासह पाटणा येथील उच्च न्यायालयाचा न्यायनिर्णय आणि आदेशाविरुद्ध अपील आहे, न्यायधिकरणाने आयकर अधिनियमाच्या कलम ६६ (१) अंतर्गत त्याला संदर्भित केलेल्या कायद्याच्या दोन प्रश्नांची उत्तरे नकारार्थी दिली, ते प्रश्न खालीलप्रमाणे होते :

" (१) खटल्याच्या परिस्थितीत भारतीय आयकर अधिनियमाच्या कलम ३४ अंतर्गत आकारणीची कार्यवाही वैधपणे सुरू केली गेली होती का ?

(२) असे असल्यास, प्रकरणाच्या परिस्थितीत शेती भाड्याच्या थकबाकीवरील व्याजातून मिळालेली रक्कम, करदात्याच्या उत्पन्नात योग्य रीतीने समाविष्ट केली गेली होती का ? "

करदाता - गिधौरचे महाराज प्रतापसिंह बहादूर याच्याकडे त्याच्या जमीनदारीचे कृषी उत्पन्न, १९४४-४५ ते १९४७-४८ या चार मूल्यांकन वर्षांसाठी होते. आयकरासाठी त्याच्या उत्पन्नाची आकारणी करताना, अधिका-यांनी त्याच्याकडून भाड्याच्या थकबाकीवर मिळालेल्या त्याच्या आकारणीयोग्य उत्पन्न व्याजाचा समावेश केला नाही. पाटणा उच्च न्यायालयाचा निर्णय लक्षात घेऊन हा निर्णय घेण्यात आला असावा. जेव्हा प्रिव्ही कौन्सिलने पाटणा उच्च न्यायालयाने आयकर आयुक्त वि. कामारव्या नारायण सिंह ,¹ मध्ये घेतलेल्या कायद्याचा दृष्टिकोन फिरविला तेव्हा, आयकर अधिकाऱ्याने सुटलेल्या उत्पन्नावर आकारणी करण्यासाठी भारतीय आयकर अधिनियमाच्या कलम ३४ अंतर्गत नोटीस जारी केली. या नोटिसा ८ ऑगस्ट १९४८ रोजी जारी करण्यात आल्या होत्या. आयकर परतावा भरल्यानंतर, आकारणी २६ ऑगस्ट १९४८ रोजी पूर्ण करण्यात आली होती. नोटीस जारी करण्यापूर्वी, आयकर अधिकाऱ्याने प्रकरण मंजूरीसाठी आयुक्तांसमोर ठेवले नव्हते कारण त्यानंतर कलमानुसार ते आवश्यक नव्हते आणि त्या नोटिसांवर आकारणी पूर्ण झाली

1(१९४८) १६ आय. टी. आर. ३२५.

होती. आयकर आणि व्यवसाय नफा कर (सुधारणा) अधिनियम, १९४८ (१९४८ चा क्र. ४८) द्वारे कलम ३४ मध्ये सुधारणा करण्यात आली होती, ज्याला ८ सप्टेंबर १९४८ रोजी गव्हर्नर-जनरलची संमती मिळाली. करदात्याने दाखल केलेली अपील, सहायक आयुक्तांनी १४ आणि १५ सप्टेंबर १९५१ रोजी निकाली काढली, ज्यांच्यासमोर कलम ३४ अंतर्गत नोटिसांच्या वैधतेबाबत कोणताही प्रश्न उपस्थित केला गेला नव्हता. आयुक्तांच्या मान्यतेशिवाय नोटिसांच्या वैधतेचा प्रश्न प्रथमच न्यायाधिकरणासमोर उपस्थित झाल्याचे दिसून येत आहे. त्या अपीलमध्ये, लेखापाल, सदस्य आणि न्यायिक सदस्य यांच्यात मतभेद होते, एकाने नोटीस अवैध असल्याचे मानले आणि दुसऱ्याने विरुद्ध मानले. अध्यक्षांनी लेखापाल सदस्याशी सहमती दर्शविली की नोटीसा अवैध आहेत आणि आकारणी रद्द करण्याचे आदेश देण्यात आले होते.

न्यायाधिकरणाने नंतर एक प्रकरण सांगितले आणि दोन प्रश्न उपस्थित आणि संदर्भित केले, जे वर उद्धृत करण्यात आले आहेत. उच्च न्यायालयाने बहुमताच्या निष्कर्षाशी सहमती दर्शविली आणि प्रस्तुतचे अपील उच्च न्यायालयाने दिलेल्या प्रमाणपत्रा विरुद्ध दाखल करण्यात आले आहे.

कलम ३४, १९४८ चा सुधारणा अधिनियम क्र. ४८ पूर्वी असल्याप्रमाणे , आयकर अधिकाऱ्यावर कलम ३४ अंतर्गत नोटीस जारी करण्यापूर्वी आयुक्तांची मंजूरी घेण्यासाठी कोणतेही कर्तव्य निश्चित नाही. सुधारित अधिनियमाने त्याचे पहिल्या कलमाद्वारे, सुधारित अधिनियमाचे कलम ३ ते १२ पूर्वलक्ष्यी केले अशी तरतूद करून की - " कलम ३ ते १२,

३० मार्च १९४८ रोजी अंमलात आल्याचे समजले जाईल..... " सुधारित अधिनियमाचे कलम ८ ने, कलम ३४ च्या जागी एक नवीन कलम घातले, आणि मजकूरातील बदलांव्यतिरिक्त ज्याच्याशी आम्ही संबंधित नाही, खालीलप्रमाणे एक परंतुक समाविष्ट केले :

" ते असे आहे -

(१) प्राप्तिकर अधिकारी या उपकलम अंतर्गत नोटीस जारी करणार नाही, जोपर्यंत त्याने तसे करण्यामागची कारणे नोंदवली नसतील आणि आयुक्त अशा कारणांवर समाधानी असतील की अशी नोटीस जारी करण्यासाठी ते योग्य प्रकरण आहे."

या परंतुकाच्या अंमलबजावणीमुळे ज्या नोटीस जारी करण्यात आल्या होत्या त्या रद्दबातल ठरल्या होत्या का हा प्रश्न आहे. आयुक्तांचे म्हणणे असे आहे की सर्वसामान्य वाकखंड अधिनियमाचे कलम ६, विशेषतः खंड (बी) आणि (सी) ने, आकारणी तसेच नोटिसा वाचवल्या . त्यांनी त्यांच्या प्रस्तावाच्या समर्थनार्थ, लेम वि. मिशेल ^(१), आयर वि. विन-मॅकेन्झी ^(२) आणि बुचर वि. हेंडरसन ^(३) मधील प्रिव्ही कौन्सिलच्या निर्णयावर भिस्त ठेवली . शेवटच्या दोन प्रकरणांचा या प्रकरणावर कोणताही प्रभाव नाही ; परंतु प्रिव्ही कौन्सिल प्रकरणावर जोरदार भिस्त ठेवली आहे. त्या प्रकरणात, अध्यादेशाने फौजदारी संभाषणासाठी कारवाईचा अधिकार रद्द केल्यावर सुरू केलेली पूर्वीची कारवाई, प्रतिवादीच्या बाजूने आधीच संपली होती आणि त्यावरून कोणतेही अपील प्रलंबित नव्हते आणि असे मानले गेले की गुन्हेगारी संभाषणासाठी कारवाईच्या अधिकाराचे

पुनरुज्जीवन, वादीला पुन्हा कारवाई सुरु करण्याचा अधिकार देत नाही आणि अशा प्रकारे प्रतिवादीला त्याच कृत्यासाठी दुहेरी धोक्यात आणले जाईल, जोपर्यंत अधिनियम स्पष्टपणे आणि निश्चित शब्दांनी त्याला तो अधिकार देत नाही तोपर्यंत. अशा प्रकारे प्रिव्ही कौन्सिल प्रकरण पूर्णपणे भिन्न आहे.

यात काही शंका नाही की सर्वसाधारण वाकखंड अधिनियमाच्या कलम ६ मध्ये असे आहे की जेथे कोणताही कायदा कोणताही अधिनियम रद्द करतो तेथे जोपर्यंत वेगळा हेतू दिसून येत नाही तोपर्यंत, रद्द केल्याचा परिणाम अशा प्रकारे रद्द केलेल्या कोणत्याही अधिनियमाच्या मागील कार्यवाहीवर किंवा त्याखाली योग्यरित्या केलेल्या कोणत्याही गोष्टीवर किंवा कोणत्याही अधिकारावर, बंधनावर किंवा अधिग्रहित, जमा झालेले किंवा खर्च झालेल्या दायित्वावर होणार नाही. त्यात पुढे असे आहे की जर रद्द होणारा अधिनियम पारित झाला नाही तर कोणतीही कायदेशीर कार्यवाही चालू ठेवली जाऊ शकते किंवा लागू केली जाऊ शकते. आता, जर सुधारित अधिनियमाने मूळ कलम ३४ रद्द केले आणि त्याच्या जागी फक्त एक नवीन कलम लागू केले तर कलम ६ द्वारे मूळ कलमाची कारवाईवर, रद्द होण्याने परिणाम होणार नाही. परंतु सुधारित अधिनियम यापेक्षाही पुढे जातो. ज्या दिवशी या अधिनियमाला गव्हर्नर-जनरलची संमती मिळाली

(१) (१९१२) ए. सी. ४००

(२) (१८९६) १ सीएच १३५.

(३) (१८६८) एल.आर. ३ क्यू.बी. ३३५.

त्या दिवसापासून नव्हे तर नमूद केलेल्या दिवसापासून, उदा., ३० मार्च, १९४८ पासून ते अधिनियम रद्द करते आणि त्याच्या जागी, वर नमूद केलेले परंतुक असलेले कलम घालते. सुधारित अधिनियम प्रदान करतो की सुधारित कलम ३० मार्च, १९४८ रोजी अंमलात आले आहे असे मानले जाईल आणि अशा प्रकारे यापूर्वलक्षीद्वारे, तो एक वेगळा हेतू दर्शवितो जो कलम ४ चे लागू करणे वगळतो. हे लक्षात घेण्यासारखे आहे की या सर्व नोटिसा ८ ऑगस्ट १९४८ रोजी जारी केल्या गेल्या होत्या जेव्हा कायद्याच्या पुस्तकावर आयकर अधिकाऱ्यावर आयुक्तांची पूर्वपरवानगी घेणे कर्तव्य बजावणारा कायदा अस्तित्वात आहे असे मानले जाणे आवश्यक आहे आणि जोपर्यंत ती मंजूरी मिळत नाही तोपर्यंत नोटीसा बजावल्या जाऊ शकत नाहीत. त्यामुळे नोटीस अवैध होत्या. या न्यायालयाने वेंकटचलम वि. बॉम्बे डार्इंग अँड एमएफजी कंपनी लिमिटेड मध्ये लागू केलेले तत्व ^(१) इथेही तितकेच लागू आहे.

नारायण चेट्टी विरुद्ध आयकर अधिकारी ^(२) मधील या न्यायालयाच्या निर्णयाच्या दृष्टीने असे होऊ शकत नाही, की कायद्याचा कोणताही प्रश्न आमच्यासमोर उपस्थित केला गेला नव्हता की परंतुक अनिवार्य स्वरूपाचे नव्हते. खरेतर, नव्या नोटिसा जारी करण्यासाठी पुरेसा वेळ होता आणि जुन्या नोटिसा का परत मागवल्या गेल्या नाहीत आणि नव्या नोटिसा का जारी केल्या गेल्या नाहीत हे पाहण्यात आम्ही अपयशी ठरतो.

या कारणांमुळे, आम्ही दिलेल्या उत्तरांमध्ये उच्च न्यायालयाशी सहमत आहोत आणि हे अपील खर्चासह फेटाळून लावतो.

अपील फेटाळले.

(१) (१९५९) एस.सी.आर. ७०३

(२) (१९५९) ३५ आय. ती. आर. ३८८.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाचा मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/तिच्या मातृभाषेत त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अमलबजावणीकरता वैध मानला जाईल.